

Il mund en ediziun tastgabla

102 onns «Calendario Atlante De Agostini»

DA GUIU SOBIELA-CAANITZ

■ **Tgi na less chapir meglier las novitads ch'ins survegna mintga di ord ils chantuns ils pli giud via da noss mund globalisà? Tuttenina dudinsa d'in schabetg en Belize, Benin u Vanuatu. Nua diavelen è situà quel pajais? Co viva sia glied? Tge linguatg(s) discurr'la?** Svelt, il lexicon! Noss grondius lexicon en ventg toms, luschezza da nossa stiva! Ma tge donn! El è da 1970 e n'enconuscha betg lezs pajais; quella giada avevan els num Honduras britannic, Dahomè e Novas Hebridias. Ins basegna pia in cudeschet actualisà, cun pretsch moderà, in cudeschet bain lià ch'ins posia adina puspè prender spert giud curuna e che dettia era spert l'infurmaziun giavischada. Tals cudeschets datti. In bun exempel è l'almanac talian «Calendario Atlante De Agostini»; ses nr. 102 è gist cumpari*. Cun 16 cm x 8 x 3,5 chat-tà'l plaz en la tastga. Il tom elegant e manisabel, stampà sin palpieri alv cun bustabs bain legibels, prend'ins gugent enta maun e depon'ins navidas. Grazia a las 44 cartas geograficas da pliras colurs, furnidas cun in register da toponims, pon ins localisar spert il pajais, culm u flum, la citad u insla ch'ins tschertga. Las 1160 paginas da text, cun in register da 6, infurmeschan davart pliras dumondas mundialas e cunzunt mintga pajais dal mund cun sias provinziis, l'emprim l'Italia (pp. 197–264), lura tut tschels stadis, dad a (Afganistan, pp. 266–269) fin z (Zimbabwe, pp. 1109–1112).

Infurmaziuns globalas

Tgi che consultescha in tal cudesch ha savens la tendenza da spretschar las emprimas paginas. Quai è sbaglià. Gia ils chalendaris per 2006 e 2007 dattan infurmaziuns nunspetgadas. Ils numaliziis n'èn betg adina quels dal «Calender Romontsch» u dal «Chalender ladin» e pon midar d'in onn a l'auter. L'Italia na festivescha betg precis ils medems dis sco nus; noss Venderdi sontg, nossa Ascensiun e noss firà da Tschuncaisma èn lavurdis empè dals 25 d'avrigl (liberaziun dal pajais l'onn 1945), chalanda matg, ils 2 da zercladur (votaziun populara da 1946 per la republica) e festas catolicas (Bavaria, Nossadonna d'avust e da december, Numnasontga). Sch'ins tegna endament che regiuns reformadas, per exempel

Dapi 102 onns documentescha ed analysescha il «Calendario Atlante De Agostini» las midadas sin il mund.

l'Engiadina, han surpiglià il chalender gregorian pir a la fin dal 18avel tschientaner, declera l'almanac pertge che vitgs da lezza vallada numnan ils 13 da schaner «Büman a la veglia»: «Oz zoppegia il chalender giulian (...) 13 dis suenter il gregorian, perquai che la refurma dals 15 d'october 1582 ha laschà ora 10 dis e che tiers vegn ils 3 dis dals onns 1700, 1800 e 1900 che valevan sco basests tenor il chalender julian e normals tenor il gregorian» (p. 26). Tgi che n'enclegia betg adina las cifras romanas chatta ina decleraziun simpla da lur sistem ed ina tabella da correspundenza cun las arabas, pia las «normalas»; autras tabellas da correspundenza pertutgan las mesiras da chalzers e da vestgadira per femnas e per umens, en cas ch'ins less far talas cumpras per exempel en l'Engalterra. I stat er ils lieus da tuttas olimpiadas da 1896 (Aten) fin a 2012 (Londra), lura quellas mesiras anglosaxonas ch'ans agiteschan adina puspè cur che nus n'enconuschain betg precis lur valor tenor noss sistem decimal, plinavant ina glista da tuts pajais dal mund cun infurmaziuns nizzaivlas (scursanida internaziunala, prefix telefonnic, vaccinaziuns obligatorias, num e valur da l'unitad monetara, temperaturas medias, precipitaziuns annualas, naschientschas, morts euv.). I suonda infurmaziuns generalas davart ils continents; interessantas èn cunzunt las glistas da culms cun autezzas, da flums cun

lunghezzas, d'inslas e lais cun surfatschas e da citads cun populaziuns. Igl è mo donn ch'il cudeschet dovra anc adina la noziun superada da l'Asia, dal Chanal da Bering enfin al Sri Lanca ed al Mar mediterranean, schebain ch'ella n'ha nagina unitad geopolitica. Era la cunfinaziun tradiziunala da l'Europa, cun ina lingua artificziala amez la Russia, n'ha oz nagin senn pli. Adina actualas èn las paginas deditgadas a las nundumbraivlas organizaziuns internaziunals, cunzunt quellas che dependan da l'ONU; ma ins tschertga adumbatten las dretgiras penals davart il Ruanda e l'anteriura Jugoslavia.

Ina descripziun da mintga pajais

Lura vegnan las monografias da pajais. Mintgina entschaiva cun in sboz geografic che mussa la posiziun dal pajais en in context pli vast. Lura vegn ses num talian, il qual per regla sumeglia zunt al rumantsch; i dat fitg paucas excepziuns, sco l'Africa dal sid che ha num «Sudafrica». I suonda ils nums en il(s) linguatg(s) naziunal(s); tar la Cipra per exempel (p. 434) tuna quai uschia: «Cipro» (talian), «Kipros, Kibris» (num simpel, grec e tirc), «Kypriaki Dimokratia, Kibris Cumhuriyeti» («republica da Cipra» per grec e tirc); ils nums grecs èn s'enclegia transcrits, damai ch'il grec ha ses agen alfabet. L'Africa dal sid va puspè in'atgnavia; l'almanac na la numna betg en tut ses linguatgs uffizials, mabain be per en-

glais e per «Afrikaans», quella lingua ch'ins numnava ina giada «ollandais dal Cap». Per mintga pajais suonda ina curta cronica dals schabetgs politics principals, da fanadur 2004 fin a fanadur 2005, lura infurmaziuns generalas (surfatscha, populaziun, chapitala, instituziuns, chaus dal stadi e da la regenza euv.) ed ina descripziun da l'intschess e da l'urden statal, cunzunt areguard la defaisa e gistia. Ma l'atgnadad forsa la pli remargabla da l'almanac è, per mintga pajais, la glista da las divisiuns administrativas cun mintgamaì chapitala, surfatscha e populaziun. Tgi che sa tegna al current da la politica mundiala sa ch'in num da provinza po anetgamain cumparair amez las novitads. In exempel che dat en egl è quel da la Tailanda: «En las provinzas dal sid (Pattani, Naratiuat e Jala) cun ina maioritad muslima da linguatg malai è rutta ora 2004 ina guerriglia da gruppas extremas» (pp. 1026–1027); en ils davos mais èsi vegnì pli critic en lez intschess. Per il Liechtenstein dat l'almanac la glista da las indesch vischnancas. Curt, ma informativ è il paragraf davart la populaziun da mintga pajais, cun la creschientscha, las naschientschas e morts, la speranza da vita, las maridas ed ils divorzis, las linguas e religiuns. Il rest da mintga monografia, pia la part la pli lunga, infurmescha davart l'economia, cun decleraziuns detagliadas e pliras statisticas.

In atlas da 44 cartas cun bandieras

L'atlas sa distingua cun entginas atgnadads relevantas. L'emprima carta represchenta las zonas d'urari; ils Stadis unids per exempel fan part da sis, numnadamain quatter tranter ils dus oceans, ina per quasi tut l'Alaska, ina per il rest e las Hawaii. Sis cartas cun scala 1:3 000 000 mussan las regiuns talianas. Nov cartas cun scala 1:10 000 000 represchentan las differentas parts da l'Europa, dentant senza la Turchia; questa chatt'ins sin la carta nr. 23, cun scala 1:15 000 000, numnada «Proxim Orient ed Orient meaus», che mussa l'entir intschess tranter il Caucasus, il Golf da Persia, il Mar cotschen e Rodos, pia ils connexs geopolitics en lez intschess scumbiglià. La carta nr. 42 («Oceania»), da las Hawaii a l'Australia, mussa ils stadis novs da l'Ocean pacific. L'almanac cuntegna anc ogt paginas da bandieras – betg be quellas dals stadis independents, mabain era

quellas dals 50 stadis federativs dals Stadis unids, dals 6 da l'Australia, da las 10 provinziis canadaisas e d'insaquants «intschess e pajais subdits», sco las Açores, las Antillas ollandaisas, la Grönlanda, Madeira, Palestina, il Puerto Rico euv. Ina da las bandieras las pli bellas pudess esser quella da l'Alaska, pajais traversà dal rudè polar arctic; ella represchenta la staila polara cun la constellaziun dal char grond sin champ blau stgir.

Il mund avant tschient onns

Ensemen cun il «Calendario Atlante De Agostini 2006» survegn'ins er in exemplar dal «Calendario-Atlante De Agostini – Anno 1906». Quest almanac era blier pli satigl e cunteneva mo in chalendar, 13 cartas geograficas e cifras da surfatschas e populaziuns. La festa naziunala da lezza giada, ils 20 da settember, commemorava la conquista da Roma tras l'armada taliana (sic!) 1870. Napel dumbrava 547 503 olmas, Milaun 490 084 e Roma 424 943 (oz, respectivamain, 995 171, 1 299 439 e 2 553 873). L'Italia, la Bulgaria, Frantscha, Grezia, Rumenia e Serbia eran pli pitschnas ch'oz; la carta «Europa centrala» mussa Praha e Trieste en l'Austria, Strassburg en Germania e Varsovia en Russia. Er il Maroc è oz pli grond, schizunt aifer ils cunfins reconuschids internaziunalmain; tiers vegn la Sahara dal vest ch'el administrescha illegalmain. Avant tschient onns davi pli paucs stadis independents; cunzunt l'Africa era per gronda part suttamessa a stadis europeans, e la carta da l'Asia mussa t. a. las Filippinas (300 076 km²) americanas, l'Indonesia (1 890 754 km²) ollandaisa e l'India (oz 3 287 263 km²) britannica, cun enclavas franzosas e portugaisas oz svanidas. L'intschess da la Mongolia independenta d'oz (1 564 160 km²) fascheva part da l'Imperi chinais. Ma il Montenegro era independent; gist quest onn, en paucs mais, duai ses pievel vuschar davart la restauraziun da la suveranità. Cumparegliond l'almanac d'avant tschient onns cun quel d'oz, ves'ins las grondas midadas chaschunadas da las guerras mundialas, l'emancipaziun da bieras colonias e la vieuta da 1989–1992.

* 102° anno, Calendario Atlante De Agostini 2006. I-28100 Novara (Istituto Geografico De Agostini) 2005.